

KATONALEVELEK – NYELVTUDÁS, IDENTITÁSTUDAT. AMERIKAI MAGYAROK MÁSODIK GENERÁCIÓJA AZ AMERIKAI HADSEREGBEN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN¹

Kovács Ilona

Az Amerikába kivándorolt magyarok történetének sokféle megközelítése lehetséges. Az anyanyelvi kultúra – abban is az olvasás és a könyv szerepének vizsgálata – szempontjából meghatározó tényező a magyar nyelv ismerete és az önazonosság kérdése. Ezúttal a századfordulón kivándoroltak gyermekeinek nyelv- és tudatállapotát vizsgálhatjuk annak a levélsomagnak az alapján, amelyet a Rutgers Egyetem Központi Könyvtárának Történelmi Gyűjteménye őriz.²

1. A LEVÉLÍRÓK ÉS KÖRNYEZETÜK

A leveleket a második világháború idején New Brunswickból (NJ) az amerikai hadseregbe bevonult második generációs magyar fiatalok írták lelkészüknek, Kósa Andrásnak, aki a Magyar Védelmi Bizottság elnöki szerepét is betöltötte.

A behívások 1942-ben kezdődtek. A New Brunswick-i református egyház jelentése a következő sorokban örökíti meg ezt a tény: „Viszik fiainkat egymás után. Üres az ifjak padsora a templomban. Csak gyülekezetünkől 186-an szolgálnak az Egyesült Államok különböző fegyvernemeiben. Nevükre templomi zászló elhelyezésével gondolunk. A város más magyar egyházaival és egyesületeivel együtt a magyar baptista egyház kertjében elhelyezett táblára véssük neveiket.”³

Kik is voltak ezek a fiatalok, s miért is tekinthetők egy generáció reprezentánsainak?

New Brunswickból közel ezer magyar fiatal vonult be az amerikai hadseregbe, akiknek névsora ismert, közülük 18-an haltak hősi halált, akiknek életrajza is ismert a háborút követően közzétett emlékalbumból. Ezek az adatok elegendő támpontot nyújtanak a generáció azonosításához.⁴

¹ Kutatásaimat a Fulbright Bizottság támogatásával végeztem.

² RUALA. 1941–1945. A magyar nyelvű levelek idézetei megőrizték azok eredeti helyesírását, az angol nyelvű levelekből idézett részletek magyar fordítását közöltem.

³ *Souveniralbum* 1946, 19.

⁴ *Souveniralbum* 1946, 19–20.

New Brunswick jó példája az amerikai magyar városi közösségeknek. Magyar lakossága a 30-as években a teljes lakosságnak egyötödét tette ki. A helybéli gyárakban alkalmazott magyarok néhány utcában (Nelson, French, Hamilton, Sommerset Street) tömörültek, és zárt közösséget alkottak.

Létrejötték a tipikus etnikus intézmények, vizsgálatunk szempontjából a legfontosabbak: a magyar egyházak. Az 1910-es évek végétől már hat magyar templom működött a városban: két református, a katolikus, a lutheránus, a görög katolikus és a baptista. A második generáció nevelésében különösen nagy szerepet játszottak ezek az egyházak, mert New Brunswickban mind a protestáns, mind a katolikus egyházak programjának részét képezte a magyar nyelv oktatása. A magyar identitástudat és a magyar nyelv ismerete a családi közösségekben kívül a magyar egyházak keretében, az egyházak által fenntartott iskolákban, valamint az egyesületek körében kibontakozó magyar társasági életben formálódott.⁵

A hétfévi, valamint a nyári magyar egyházi iskolák fő célként jelölték meg a magyar nyelvű írás és olvasás, a bibliai ismeretek, valamint a magyar közösség normáinak elsajátítását. (Lényegében az amerikai *public school* képzéséhez képest kiegészítő szerepet tölthettek be.) Ismeretes, hogy a második világháború előtt a városban időszakonként mind a református, mind a katolikus egyház mindennapos magyar elemi iskolát is fenntartott,⁶ de a gyermekek többsége iskolai végzettségét az amerikai *public school*-ban szerezte meg, és alanya volt a kor amerikanizációs programjának.⁷

Kósa András, a levelek címzettje 1925-ben került református lelkésznek a városba. Rendkívül sikeres magyar egyház- és közösségépítő munkája mély nyomot hagyott a város életében. Vizsgálatunk szempontjából különösen oktató- és ifjúságnevelő munkája figyelemre méltó.⁸ Ebben a közösségben nőttek fel a hadba vonuló fiatalok is.

Hogyan viszonyult a New Brunswick-i magyarság az Egyesült Államok háborújához? Milyen útravalóval indították őket az amerikai hadseregbe?

Idézzünk a Magyar Védelmi Bizottságnak a magyar egyházakhoz és egyletekhez intézett felhívásából:

„Az Amerikai Egyesült Államok, melynek kenyerét esszük, és szabadságát élvezzük, veszélyben van. A nemzeti összefogás eszméjének megvédésére és a világ békéjének biztosítására fegyverbe szólította polgárságát. A nemzetmentő és

⁵ Molnar, August J. 1977, 258–64.

⁶ Varga, Yolan 1995, 1. és *Aranyjubiléumi emlékkönyv – Golden anniversary album of the Magyar Reformed Church* 1965, 11.

⁷ Puskás Julianna 2000, 242. és Varga, Yolan.

⁸ *Aranyjubiléumi emlékkönyv – Golden anniversary album of the Magyar Reformed Church* 1965, 15., 17.

*szabadságot biztosító munkából Amerika magyarságának, így tehát nekünk is ki kell venni részünket, hogy ez által is bebizonyítsuk hálánkat és ragaszkodásunkat fogadott hazánkkal szemben.*⁹

Ebben a számukra ellentmondásos történelmi pillanatban a mindkét hazához való ragaszkodás és hűség egyensúlyát igyekeztek megteremteni úgy, hogy az USA háborújában való részvételt felvállalták, mintha a csapdába esett és leigázott Magyarország szabadságáért indultak volna harcba az amerikai szabadságeszmény jegyében. A társadalmi környezet is elfogadta ezt a kettős lojalitást. Az amerikai álláspontot fejezte ki Joseph D. Greene-nek, a Rutgers Egyetem katonai tanszéke tanárának 1943. augusztus 29-én tartott beszéde, amely Lincoln szabadságideálját összekapcsolta 1848 szabadságeszméivel s a jelen háború jogvédő programjával:

„Ti, magyarok leszármazottai egy nagy kultúrának! A szabadságért való önfeláldozás és odaadás legyőzhetetlen lelkiületét hoztátok el hozzánk. Lángoljon ez az örök lélek bennetek éppen olyan hevesen a jövőben is, mint a múltban mindannyiszor, ahányszor az ember jogai veszélybe kerültek!”¹⁰

2. A LEVELEK

A mintegy 300 levél 1942 és 1944 között keletkezett, körülbelül egyharmad részük magyarul, kétharmad részük angolul. Néhány kivételtől eltekintve valamennyi kézirással készült. Vizsgálatunk szempontjából 122 angol és magyar nyelvű levél bizonyult figyelemre méltónak.

Hogyan tükröződik a kétféle identitás a levelekben?

A bevonult fiatalok először Amerika különböző régióinak kiképzőtáborai-ba kerültek: Texasba, Észak-Karolinába, Louisiana mocsaraiba, Floridába, majd Ázsiába, Afrikába és Európába küldték őket a különböző hadszínterek-re. Levelek érkeztek ezekből a táborokból, ahol különböző kiképzésben részesültek, majd levelek jöttek a Fülöp-szigetéről, Olaszországból, Angliából, Franciaországból, ahol merőben más kultúrákkal ismerkedtek meg, s a háborúval a maga valóságában szembesültek. Az élmény kettős: a kis New Jersey-béli városka, New Brunswick magyar hagyományoktól meghatározott zárt közösségéből tágabb, idegen világba léptek, és új ismeretek birtokába jutottak. Ugyanakkor távol kerültek a biztonságot nyújtó családi és társadalmi közegetől, a magyar–angol kétnyelvűség megszokott világától.¹¹

⁹ *Souveniralbum* 1946, 5. (Fordítás.)

¹⁰ *Souveniralbum* 1946, 11. (Fordítás.)

¹¹ RUALA 1941–1945. James Vajda, Oct 13, 1942; Charles Kovacs, Dec. 10, 1942; Demes István, január 18, 1944; Köblös Árpád, September 28, 1944; Louis A. Kish, Oct. 11th, 1944.

Ez az otthoni világ most is féltő gonddal tartotta velük a kapcsolatot. Otthonról nemcsak a családok, hanem az egyházak és a Magyar Védelmi Bizottság is rendszeresen küldött üdvözlőlevelet és csomagot az ünnepekre, zsoldoskönyvet, valamint az egyház újságát (*Egyházi Látogató*) lelki és szellemi táplálékként, közösségi híradásként. Az egyház egykori heti hírlevelében nyomon követhetők a folyamatok.¹²

A bevonult katonák első leveleiben a honvágy természetes megnyilvánulása mellett dominál az új élmény öröme, a kiképzés eseményei, valamint az otthoni közösség által megerősített lojalitás és azonosulás Amerika céljaival, a katonaelet elvárásaival. (Valószínűleg főként az amerikai iskolában elsajátított amerikai patrióta szemlélet hatására.)¹³

Lássunk néhány idézetet – a legtöbbjük magyar fordításban:

*„Tudatom a tiszteletes urral, hogy én szeretem a katonaeletet.”¹⁴
(3, 51 Chonko Gilbert, March 7. 1943.) (5.)*

„A koszt nagyon jó itt, és minden nagyon jól megy. Napi 6 órát töltünk az iskolában és a szabad időnkben is elég sokat kell tanulni. Mindenre megtanítanak minket, amit a haditengerészetnél tudni kell.”¹⁵ (13.)

„Egy percig sem sajnálom, hogy itt vagyok a hadseregben, mert nagyszerű dolgokat tanultam és izgalmas élményeim voltak, és remélhetőleg abban az örömben lesz részem, hogy azokról majd egy nap beszámolhatok; annak ellenére, hogy nem vagyok más, csak egy közkatona, szeretném, hogy tudja, hogy jó katona vagyok és az is maradok – végül is nem lehet mindenki tiszt, kell, hogy valaki közkatona is legyen.”¹⁶

A levelekben megjelenik az új környezet: a trópusi természet, a hegyvidék szépségének, az európai városok érdekességeinek leírása, az újfajta tanulmányok öröme:

„Az atlanti parton vagyunk ismét egy manőveren Kaliforniában. Valahol a Mojave sivatagban. Távol sok-sok mérföldre minden embertől és településtől. Minden oldalon hegyek vesznek körül. Bár kicsinek látszanak, ha felmegyünk rájuk, az autók, teherkocsik gyermekjátéknak néznek ki onnan, szinte elférnek a tenyerünkben. Nappal meleg van, de az éjszakáink hidegek.”¹⁷

¹² BA 1942–1944.

¹³ Varga, Yolan. 142–145.

¹⁴ RUALA 1941–1945. Gilbert Chonko, March 7, 1943.

¹⁵ RUALA 1941–1945. Frank Deak, Oct. 29, 1942. (Fordítás.)

¹⁶ RUALA 1941–1945. Al. Takacs, Oct 30, 42. (Fordítás.)

¹⁷ RUALA 1941–1945. Kormány Béla – William Carmen, 1942. dec. 4. (Fordítás.)

„Ez a hely egy fennsíkon fekszik, körülbelül 60 négyzetmérföldnyi nyílt terület, zsályacserje és szikla mindenütt, ameddig a szem ellát. Sohasem láttam ennyi sziklát életemben. Kicsik és nagyok, réteg réteg fölött. A távolban a Cascadok hegylánca. Gyönyörű látvány, különösen nappal, amikor láthatók a hófödte csúcsai. És a bombázók állandóan éjjel és nappal különböző, 4-től 12-es formációkban repülnek felettünk.”¹⁸

A háború későbbi éveiben, 1943–1944-ben keletkezett levelekben egyre több szó esik a háború keserű tapasztalatairól, az emberi lelket torzító hatásáról, valamint a háború befejezésének reményéről:

„...mert it semit se úgy csinálunk, ahogy mi akarjuk, it mindent úgy kel csinálni ahogy parancsolják, nem rosz az it való hejzet, csak meg kel szokni” – írja Kovács Béla 1943-ban.¹⁹

*„Kedves Tiszteletes Úr!
Szerencsésen megérkeztem ebbe a szép olasz földre... Valami nagy rombolás mehetett végbe... és a nép oly szegény, hogy képesek a katonákat órákig kísérgetni, mig valamit kapnak...”²⁰*

„...sokszor nagyon sokszor el gondolkozom azon, hogy az emberből miben egy vadat és vak merőt tudnak csinálni, mert itt köztünk, bizony nagyon kevés van, aki nem az, mikor a sors oda abba a hejzetbe viszi...”²¹

„...reméljük, hogy ennek is vége lesz rövidesen, amit mi mindnyájan nehezen várunk...”²²

Minden kiábrándító tapasztalat ellenére mindvégig gyakoriak a „szabadságért” harcba szállt Amerikával azonosuló megnyilatkozások. Ennek őszintesége még akkor sem vonható kétségbe, ha feltételezzük a katonai posta cenzúrájának elvárásait.

Takács Alex/Sándor 1942-ben írja angolul, valahonnan Dél-Amerika partjairól, hogy ott mindenki fekete:

„Úgy gondolom, én vagyok itt az egyetlen 'Yankee'...”²³

¹⁸ RUALA 1941–1945. Llick, Dec. 6, 1942. (Fordítás.)

¹⁹ RUALA 1941–1945. Kovacs Bela, April. 19, 1943.

²⁰ RUALA 1941–1945. Csak Ambrus, May 10, 1944.

²¹ RUALA 1941–1945. Szabo András, 6-27-44.

²² RUALA 1941–1945. Szabo András, 11-7-44.

²³ RUALA 1941–1945. Alex Takacs, March 19/42. (Fordítás.)

Makran Lajos levele már 1944-ből való. Angolul a következőket írja:

„Miután megtudtam az otthoni újságból, hogy a bajtársaim (pals) közül sokan olyan távoli országokba kerültek, valósággal bántott, hogy nem lehetek ott, és nem harcolhatok velük vállalva a jogaimért.”²⁴

Olykor szép példáját látjuk a kettős kötődésnek – ilyen Sándor István levele, aki a magyar közösség áldozatkészségének, mentőautók adományozásának hírére csöndes öntudattal és büszkeséggel jegyzi meg:

„...halotam, hogy a Magyarság két ambuláncot ajándékozot. Ez elég szép, hogy a Magyarok is mutassák, hogy ők is tudnak segíteni.”²⁵

Az amerikai identitás mellett azonban nemegyszer megszólal a szűkebb közösséget jelölő amerikai magyar identitás, amelynek egyik fő szimbóluma a magyar templom. Többször vágyakozóan említik, jó lenne ismét ott lenni a testvérek között az Isten házában. Zsoldjukból pedig küldik adományaikat a templom javítására (Köblös Árpád).²⁶ Máskor pedig így fogalmaznak:

„Értem az Egyházi Látogatóból – írja Szabó Béla –, hogyan a templomot meg fogják reperálni. Küldöm ezt a kis adományt a reperálás részére.”²⁷

Hogyan tükröződik a magyar nyelv ismerete a levelekben?

Ebben a vonatkozásban a magyar és angol nyelvű levelek aránya már önmagában jelzésértékű. A két nyelv használatának mértéke mutatja, hogy a generáció igen nagy hányadában kétnyelvű, és az írásbeliség terén előnyben részesíti az angolt. A későbbiekben nyilatkozataikból látni fogjuk, hogy a generáció kétnyelvűsége a szóbeliség szintjén meglehetősen általános volt. Most nem tekintjük feladatunknak, de érdemes lenne a levelek alapján az angol nyelv elsajátításának színvonalát is megvizsgálni. Bennünket elsősorban a magyar nyelvű levelek érdekelnek ugyan, de még ebben a kérdésben sem hagyhatók figyelmen kívül az angol nyelvű levelek, mert számos vallomás hangzik el azokban a magyar nyelv ismeretéről, a fiatalok és a nyelv viszonyáról, a nyelvi identitás értékéről.

A levelek alapján a nyelvismeret három szintjéről alkothatunk képet: az írásbeliség, az olvasáskészség és a szóbeliség helyzetéről.

A magyar nyelvű levelek a *magyar szóbeliség* jó állapotát tükrözik. A szókincs a családban és a magyar közösségben tanult sok szép kifejezést őriz: meg-

²⁴ RUALA 1941–1945. Lewis Makran, April 12, 1944. (Fordítás.)

²⁵ RUALA 1941–1945. Sándor István, Sept 5, 1943.

²⁶ RUALA 1941–1945. Köblös Árpád, September 28, 1944.

²⁷ RUALA 1941–1945. Szabó Béla, Apr 9th, 1944.

emlékezett felőlem, fohászkodni (11. levél, Szabó András) (28.), *nem csalatkoztam* (45. levél) (29.), *midőn*, (5. levél) (30.), *mahónap* (100.), *csekély összeg* (31.), (vö. még 9. levél Géressy) (32.).

A magyar szóbeliség őrizte a tájnyelvi ízeket, s ezek folyamatosan színezik a levelek stílusát is: (10. levél) *nékem, amikint, Isten vélek, éngemet* (33.), (11. levél) *köztök, mindég* (34.), (45. levél) *ottholról, alkalmok* (35.).

Sokszor a botladozó írásbeli fordulatok minden nehézségük ellenére a tartalom szépségét közvetítik, s azt illusztrálják, hogy a gondolkodás színvonala nem azonos az íráskészség és a magyar nyelvű frazeológia színvonalával (vö. két levél) (36.).

A levelek megszólító és befejező formulái minden egyszerűségük ellenére, valamint a levelek megtisztelő hangvétele a magyar nyelvű érintkezés szóbeli formáinak biztonságát, a magyar közösségen belüli szocializáció magas szintjét jelzik.

A magyar nyelvű írásbeliség már sokkal kevésbé jó állapota szűrhető le a levelekből.

A helyesírás bizonytalanságán túl – amikor is a *j* és *ly* vagy a kettős mássalhangzók, például a múlt idő *tt*-jének, vagy a fokozás két *bb*-jének jelölése okoz gondot – nagy a bizonytalanság a magyar mássalhangzók jelölésében, ha az ejtés és az íráskép eltér egymástól, mint például a zöngés és zöngétlen mássalhangzók, valamint az ékezetes betűk írásában. Ugyancsak bizonytalan a szóhatárok megállapítása, a ragok jelölése. Némegyszer több szót egybeírnak, de még gyakrabban szótagokat vagy egy ragot is önálló szóként írnak le.

Az írás nehézségéről mind a magyar, mind az angol nyelvű nyilatkozatok vallanak.

Íme néhány magyar nyelvű szöveg:

„Tisztelt Bizottság

Kissé nehezen megy a magyar írás, de még is magyarul akarom meg köszönni az ajándékot” – írja Perényi Andor.²⁸

„Tiszteletes úrnakis nagyon köszönöm, hogy magyarul tudok írni és olvasni, de olvasni az édes anyám levelet tudom leg jobban” – írja Köblös Árpád.²⁹

„Most veszek időt meg köszöni a tisztelletes úrt, hogy megtanított valahogyan Magyarul írni és olvasni. Sajnálatos, hogy ilyen esetben kel ezt meg tenni. Csak most veszem észre, hogy milyen jó, mert csak ez által tudok az édes anyámmal levellezni. Más képen néki mással kéne írni nekem és ez soha oljan, mintha ő írta volna. A második esetben ő néki nem kell máshoz vinni a levelet, amitt én írok, elolvasatni és magyarázni.

²⁸ RUALA 1941–1945. Perényi Andor, December 18, 1943.

²⁹ RUALA 1941–1945. Köblös Árpád, 1944. Január 7.

Talán nem is a legjobban tudok írni, de még is megértnek azok akiknek írok. És én is jobban érzem magamot, mert mindég csak azt írják, hogy csak magyarul írjak” – vallja Demes István Olaszországból 1944-ben.³⁰

„Nem tudok jól írni magyarul, de talán valahogy el fogják tudni olvasni” – állapítja meg Bor Ferenc.³¹

„...Nem tudok írni pontosan magyarul, de remélem, hogy el lehet olvasni. Amit csak tudok hat magyar nyári iskolában tanultam. Anyam is meg volt lepődve, mikor magyarul írtam neki es igen jól esett neki, hogy csak-ugyan tanultam, mikor kellett. Tudom, hogy hibás helyeken az írás, de örülök, hogy enyit is tudok” – mondja Lőrincz Guszti Floridából küldött levelében.³²

„Eben az ezredbe körülbelül 15 magyar ember van. Mikor csak lehet hát, ki szokunk menni, és magyarul danolunk és beszélünk. Valamikor szokok egy néhánynak írni, haza magyarul, mert a szüleik nemtudnak más nyelvet csak magyart olvasni és az emberek meg nem tudnak magyarul írni. A szüleik szoknak válaszolni, és mindég írják, hogyan mennyire örülnek, hogyan itten van valaki, aki a magyar szót és nyelvet tudja írni és olvasni” – írja Szabó Béla Camp Davisből.³³

Úgy tűnik az olvasás könnyebben megy az írásnál. Azok is, akik csak angol nyelvű levél megírására vállalkoznak, jelzik, hogy tudják olvasni a magyar nyelvű küldeményeket: leveleket, énekeskönyveket, újságokat.

Részlet egy eredetileg angol nyelvű levélből:

*„Bizonyára meglepő, hogy hírt hall felőlem, de nem tudtam megállni, amikor megkaptam kicsi újságját, az »Egyházi Látogató«-t...
...anélkül, hogy megnézném a címet, rápillantok erre az újságra, és azt mondom magamnak, a mindenit, ki a csuda kap itt magyar újságot...
...sajnálom, hogy nem tudok írni magyarul, bár olvasni elég jól tudok. Az enyéim mindig magyarul írnak, s velük gyakran írunk egymásnak.”³⁴*

A két nyelv egymás mellett élése hatást gyakorol egymásra, helyenként találkozunk anglicizmusokkal, mint az a Demes István fentebb idézett leveléből is látható: a kettős tagadást nem érzi, és a magyar igei vonzatok helyébe az angol lép. Többször az angol helyesírás hatására a tulajdonnévből származó melléknév nagy kezdőbetűje jelenik meg, például a *Magyar* szó leírásakor. Mindezek ellenére többségében meglepő a magyar nyelv tisztasága.

³⁰ RUALA 1941–1945. Demes István, Január 18, 1944.

³¹ RUALA 1941–1945. Bor, Ferenc, Jan. 24, 1944.

³² RUALA 1941–1945. Lőrincz Guszti, May 7, 1944.

³³ RUALA 1941–1945. Szabó Béla, April 9th, 1944.

³⁴ RUALA 1941–1945. Lewis Makran, April 12, 1944.

Láthatóan erősen szétválik a két nyelv használata, s általában nem jellemző a magyarított angol, az ún. Hunglish nyelvhasználat, néha ugyan feltűnnek olyan közismert kifejezések mint például a *mufolok*. Ritkán, de előfordul, hogy a szókincsben az új ismeretekkel megjelennek az új angol fogalmak, legtöbbször magyarított változatban, fonetikus írásmódban, magyar ragokkal el látva, például a *kempben* vagy *kemben*, *szörviszben*, *finisel*, *incsinér*; feltehetően jórészt hallomásból lejegyezve – néha, nyilván a vizuális élmény hatására, helyesen leírva, például: *lightot* vagy *weekend pass*.

Mint jeleztük, ritka a gondolkodásban az anglicizmusok jelentkezése, azonban az angol nyelvi környezet írásbeli beidegződései általában következetesen megjelennek. Még a magyar levelek többségében is a dátum formája angol, az aláírásnál a nevüket még akkor is ékezet nélkül írják alá, ha a magyar keresztnevi változatot használják. Az utóirat jelölésére automatikusan megjelenik a *P. S.*, és a *fordíts* helyett a lap alján azt írják: *over*.

3. MILYEN KÖVETKEZTETÉS VONHATÓ LE A MAGYAR LEVELEK OLVASTA KAPCSÁN? SZABAD-E EGYÁLTALÁN KÖVETKEZTETÉSEKET LEVONNI A MÁSODIK GENERÁCIÓ MAGYAR NYELVHASZNÁLATÁVAL, MAGYAR OLVASÁSKÉSZSÉGÉVEL KAPCSOLATBAN?

Az itt bemutatott részletek csak rövid ízelítőt nyújtanak az egész levélanyagból, és azok csupán egy metszetét képezik a generáció írás- és olvasáskészségének, de annak a vizsgált összefüggésben hiteles forrását jelentik. Egy teljesebb kép kialakításához nyilván további elemzésekre van szükség. Egyet azonban megállapíthatunk: bármilyen szerény, bármennyire korlátozott volt is ez a képesség, a mélyen motivált élethelyzetben működésbe lépett, és betöltötte funkcióját.

Tudjuk, hogy éppen ez, a háború okozta élethelyzet és tapasztalat indította el a második generáció nagyobb mérvű asszimilációját, a kérdés azonban az, hogy ennek a generációnak az életében voltak-e, lehettek-e olyan erős egyéni és közösségi motivációk, amelyek ezt a képességet máskor is mozgósították. Ez azonban már további elemzés tárgya.

Bibliográfia

- BA 1942–1944. (Bethlen Archives 1.3 Kósa András Papers Magyar Református Egyház heti híradója 1942–1944.) (New Brunswick, NJ, American Hungarian Foundation.)
- RUALA 1941–1945. (Rutgers University. Alexander Library. Archives. Hungarian Defense Council. 1941–1945.)
- Aranyjubileumi emlékkönyv – Golden anniversary album of the Magyar Reformed Church 1965.* New Brunswick, NJ.
- Molnar, August J. 1977. Hungarian pioneers and immigrants in New Jersey since colonial days. In Cunningham, Barbara (ed.): *The New Jersey ethnic experience.* Union City, NJ, Wise & co., 249–266.
- Puskás, Julianna 2000. *Ties that bind ties that divide: one hundred years of Hungarian experience in the United States.* New York–London, Holmes & Meier.
- Souveniralbum* 1946. New Brunswick, NJ, Hungarian Defense Council.
- Varga, Yolán 1995. *Hungarian schools in the United States: one hundred years.* Kézirat.